

станції елітне насіння спочатку на насінневій ділянці хати-лабораторії, а потім на загальних посних площах господарства. Нові сорти одержували остаточну оцінку тільки після трирічного випробування на державних сортовипробувальних ділянках, розташованих у різних ґрунтово-кліматичних зонах країни і створених, як правило, на колгоспних полях хатами-лабораторіями. Така система випробування давала найбільш повну характеристику як позитивних якостей, так і недоліків нового сорту [4, 23].

Великим досягненням хат-лабораторій стало навчання тисяч дослідників та стахановців сільського господарства. Лише за 1935 р. в агрозоотехгуртках, організованих при хатах-лабораторіях, пройшли навчання понад 100 тис. колгоспників. В цих гуртках навчалися такі відомі майстри високих урожаїв як Х. Байдич, М. Глоба, М. Гнатенко, М. Демченко, Г. Кошова та ін. [7, 218].

З метою обміну досвідом роботи та винахідницької діяльності 2-5 березня 1936 р. в Києві відбулась нарада завідуючих хатами-лабораторіями України, де взяли участь близько 700 делегатів. Учасники наради заслухали й обговорили дві доповіді: наркома земельних справ УРСР Л. Паперного „Про підсумки роботи і завдання хат-лабораторій” та академіка Т. Лисенка „Про роботу науково-дослідних інститутів з хатами-лабораторіями”.

Нарада прийняла постанову, яку потім затвердив ЦК КП(б)У і уряд УРСР, де відзначалось, що за два роки існування хати-лабораторії провели велику роботу з впровадження в колгоспне виробництво нових методів і прийомів агротехніки та підвищення рівня агротехнічних знань колгоспників. Разом з тим, відмічався ряд організаційних недоліків, що негативно впливали діяльність колгоспних хат-лабораторій (недосконале керівництво районних земельних відділів та МТС; недостатній зв'язок з науково-дослідними інститутами і дослідними станціями; відсутність необхідного обладнання; несвоєчасність підвищення кваліфікації завідуючих хатами-лабораторіями і ознайомлення їх з основами дослідницької справи) [5, 78-79].

На нараді було прийнято рішення про організацію в кожній області при науково-дослідних інститутах і дослідних станціях 1-2 місячні курси для спеціальних груп з учнів районних колгоспних шкіл, агрономів і зоотехніків, колгоспного активу з особливою програмою навчання з метою підготовки нових кадрів хат-лабораторій, підготувавши в них у 1936 р. не менше 500 осіб.

Отже, колективна система ведення господарства визначила перспективи розвитку сільськогосподарського виробництва України на тривалий період. У процесі нагромадження в аграрній науці та практиці нових даних і досягнень науково-технічного прогресу, вона, безсумнівно, удосконалювалася, поповнювалася новітніми рекомендаціями, а також передбачала та зумовлювала об'ємне і планомірне впровадження у виробництво наукових методів ведення землеробства і тваринництва, перехід від застосування окремих прогресивних прийомів до комплексного їх впровадження шляхом використання нових нетрадиційних форм.

Принципово новим підходом до впровадження наукових розробок у сільськогосподарське виробництво в досліджуваний період стала організація

хат-лабораторій, робота яких сприяла підвищенню рівня агротехнічних знань колгоспників, наукової організації сільськогосподарської праці та культури колгоспного виробництва у основних аграрних та допоміжних галузях. Крім того, значна частина хат-лабораторій стали не лише центрами агрокультури та впровадження науки і передового досвіду в колгоспне виробництво, а й загальної культури українського села у 30-х рр. ХХ ст., оскільки водночас з роботою гуртків, вони організовували читання лекцій та проведення бесід на актуальні для досліджуваного періоду теми та із зростанням їх кількості збільшувалась й чисельність сільських бібліотек та читальних залів.

Актуальними напрямками подальшої розробки окресленої проблеми є аналіз процесу поширення агротехнічних знань серед та розвитку аграрної освіти і науки України, обґрунтування їх періодизації та основних етапів, а також узагальнення методів і форм впровадження наукових розробок у сільськогосподарське виробництво впродовж радянського періоду.

1. Геренрот Ю. *Перша хата-лабораторія // Партробота в колгоспі. – 1934. – № 4.*

2. Дячина Ю. *Справа кожної партійної організації (про хати-лабораторії) // Партробота в колгоспі. – 1936. – № 5-6.*

3. Никитин И.Л. *Справочник о научно-исследовательских учреждениях по сельскому хозяйству. – М.: Политиздат, 1939.*

4. *Работа хаты-лаборатории: Примерный тематический план колхозного опытничества. – Ростов на Дону: б/и, 1946.*

5. *Центральний державний архів вищих органів влади і управління України (далі – ЦДАВО України). – Ф. Р-27. – Оп. 10. – Од. зб. 81. – Арк. 1-83.*

6. *ЦДАВО України. – Ф. Р-27. – Оп. 14. – Од. зб. 196. – Арк. 1-219.*

7. *ЦДАВО України. – Ф. Р-27. – Оп. 14. – Од. зб. 306. – Арк. 129-312.*

8. *ЦДАВО України. – Ф. Р-27. – Оп. 14. – Од. зб. 692. – Арк. 12-37.*

9. *ЦДАГО України. – Ф. 1. – Оп. 20. – Ч. IV. – Од. зб. 6493. – 175 арк.*

Л.В. Губицький, Г.М. Мельник

ЦЕРКОВНЕ ЖИТТЯ СЕЛА ЖЕЖЕЛІВ (КІНЕЦЬ XVIII – ПОЧАТОК ХХ СТОЛІТТЯ)

Актуальність дослідження церковного життя викликана спробою знайти аналогії до вирішення складних суспільних проблем як минулого, так і сучасного. Останніми роками з'явилися дослідження, автори яких поставили собі за мету проаналізувати зміни у становому суспільстві ХІХ ст., зокрема, умови адаптації православного населення новоприєднаних земель Російської імперії до загальноімперського життя, у тому числі Правобережної України [1, 2, 3, 4, 5, 6]. Метою статті є аналіз структури взаємовідносин кріпаків, а згодом вільних селян-власників й священота церковнослужителів, міра їх підпорядкування загальним законам станового суспільства, глибинні процеси на найнижчих щаблях.

Фактичний матеріал, представлений в фондах Центрального державного історичного архіву у м. Києві (далі – ЦДІАУ в м. Києві), Державного архіву

Київської області (далі – ДАКО), Державного архіву Житомирської області (далі – ДАЖО), дозволяє наблизитися до глибокого аналізу взаємовідносин селян й православних священо- та церковнослужителів Правобережної України і, зокрема, села Жежелева, як складових системи соціальних відносин Російської імперії у першій половині XIX століття. Особливо насиченими матеріалами, дотичними до вказаної проблематики, є фонди ЦДДАУ в м.Києві – Київської духовної консисторії (ф. 127), фонд Київського Головного суду (ф. 484), фонд „Канцелярия Киевского военного губернатора” (ф. 533) та інші.

Високе покликання священика та духовні очікування мирян-кріпаків сприяли виокремленню священика серед кріпацької громади, яка з великою повагою ставилася до кожного духовного отця. Великі вимоги до претендента на священицький сан визначали в більшості випадків спосіб життя священика та його родини, що не міг містити пристрасті до алкоголю, тютюнопаління, вимагання грошей з кріпаків за треби та багато іншого. Взаємовідносини між кріпаками та священиком та церковнослужителями в губерніях Правобережної України в першій половині XIX століття носили характер співробітництва та шани, який формувався століттями.

Ситуація змінилася із входженням Правобережної України до складу Російської імперії. Залежність священика від кріпацької громади мінімізувалася після підписання імператорського указу 1816 року, відповідно до якого митрополитові було наказано не звертати уваги на рекомендації світських осіб при висвяченні в сан.

Період, який передував цим змінам, характеризувався складними, інколи конфліктними, а інколи консенсусними відносинами між селянином та поміщиком, селянином та державою, селянином та священиком. Радість співробітництва особливо великою була, коли воно стосувалося храму. Про внутрішній і зовнішній порядок церкви як структури та низки будівель турбувалися як володарі держави, так і окремих маєтків, як керівники церкви, так і прості парафіяльні священики, селянська громада. Жежелівський храм був раритетом вже наприкінці XVIII ст.

Як повідомлялося у звіті по люстрації Свято-Миколаївської церкви села Жежелева 1783 року, храм побудований давно, невідомо якого року [7, 2]. В архівах збереглися метричні книги цього храму, які датуються 1739-1759 роками [8, 24].

В 1770-х роках храм був уніатським. Парохами церкви Жежелівської деканату Бердичівського були Феодор Діаріуш (до 1773 року), Василь Ловіцький (з 1773 року). Будучи благодійником уніатської церкви литовський князь Радзівіл у 1773 р. заповів Жежелівській церкві майна, що дозволяло забезпечити потреби священо- та церковнослужителів [7, 65зв].

З 1796 р., після створення Київської губернії відразу було змінено кордони Київської єпархії, до складу якої увійшла і церква Бердичівського повіту Київської єпархії в Благодичні 1-го округу села Жежелева [9, 140]. На початку XIX ст. давня будівля храму і надалі зазнавала впливу часу, стан церкви був поганим [10, 57зв., 58].

З входженням Правобережжя до складу Російської імперії відбувся перехід уніатських церков до православ'я. Священики здійснили не лише практичні

заходи з переходу на православ'я, але й сформували низові ланки єпархіальної структури, налагодили відносини з селянами, поміщиками, виконуючи різноманітні доручення світської влади. Вдалі заходи з переходу, які здійснювалися Савою Чаруковським починаючи з 1794 р., були оцінені єпархіальним керівництвом і Брацлавським єпископом Іоаннієм і він був призначений на жежелівську парафію [11, 47зв.].

Цей священик походив із священицької родини. В священики його рукопокладав Київський митрополит Преосвященний Самуїл. Настоятелем у село Жежелів Махнівського повіту до Миколаївської церкви 26 березня 1796 р. призначений Брацлавським єпископом Іоаннієм [12, 27]. 28 серпня 1796 р. за вибором священиків Махнівського повіту і затверджений Преосвященим Іоаннієм того ж повіту при 15-ти церквах депутатом. Депутатом був до 1797 р. [10, 58]. Саме цього року священики навколишніх церков обрали його благочинним. 1798 р. це підтвердив указ Київської духовної дикастерії. На цій посаді перебував до 1811 р. [11, 47зв.].

Згідно із даними клірових відомостей 1816 р., у Жежелеві по смерті Микити Кравцова священиком став 29-літній вихованець Київської духовної академії Василь Григорович Сенаторський, який виявив себе порядним парохом [13, 7зв.-8]. В 1830-х роках парафіяльним священиком у селі Жежелеві був Єфимій Ольшевський [14, 275]. Ймовірно, що його родич, можливо, син був на парафії у Жежелеві у 1850-х роках.

При церкві співав дяк Василь Халдиш, отримавши домашню освіту, був рукоположений в стихарного дячка і затверджений грамотою Махнівського духовного правління в 1793 р. та 1801 р. Високопреосвященим Гаврилом, митрополитом Київським і Галицьким [14, 57зв., 58]. З 1805 р. при жежелівській церкві дячком був 20-літній Ісаак Шостацький, син священичий, з домашньою освітою, який гарно співав та читав, порядної поведінки [12, 27]. Його наступником був дяк Павло [13, 7зв.]. У 1850 р. дяківську посаду обіймав стихарний дяк Силуан Васильович Биньковський. Будучи дяківським сином, отримав домашню освіту [9, 142зв.].

Пономарем з 1805 р. був 17-літній Феодосій Шостацький. Цей пономар залишався і у 1811 р. [11, 47зв.]. Він отримав домашню освіту, посередньо співав та читав, був порядної поведінки. За даними 1816 р., пономарем у Свято-Миколаївській церкві був стихарний пономар Микита Матвійович Можаровський, посвячений в 1802 р. у стихар Київським митрополитом Гаврилом [13, 8].

Ефективна співпраця духовенства та сільської громади розпочиналася із турбот про храм. Громада дбала про храм, дзвіницю, школу, потреби духовенства. Для цього громада об'єднувалася за давнім українським звичаєм у братство. Саме така форма самоорганізації засвідчена в документах ще XVIII століття: „Братство та мир церковний. Провізор церкви Жежелівської Василь Побережний ктитор, Михайло Слюсаренко, Парфеній Шишка, Іван Брицький, Йозефко Мартинюк, Ілько Гуменюк, Василь Коцюбинський” [7, 5]. Братство брало на себе широкі зобов'язання, з якими погоджувалися усі односельці [7, 16].

Для керівництва роботами обирався ктитор або церковний староста, який опирався на православне братство. Красу храму підтримували як селяни, так і

поміщики. Так, у серпні 1842 року „поміщиця села Жежелева Святлівська доповідала, що вона дійсно на ремонт Жежелівської церкви пожертвувала 60 руб. сріблом. І в цей рахунок внесла вже 6 руб. сріблом” [15, 92]. „Стараннями прихожан 1842 року піднята на кам'яний фундамент, вибілена всередині, 1846 року прикрашена новим іконостасом, 1854 року за допомогою поміщиці Мазаракової покрита бляхою, а 1855 року помальована зовні олійними і частково сухими фарбами” [9, 140].

Церква була забезпечена речами та утварю. Ктитор зберігав та вів церковні прибутково-видаткові книги, які й заповнював [9, 140зв.].

Як засвідчили клірові відомості, священнослужителі і церковнослужителі утримувалися за рахунок підцерковних земель і пожертвування прихожан [12, 27]. Так, дякові у 1816 р. прихожани платили від двору, крім треб по 60 копійок [13, 8].

Держава дбала про утримання духовенства. Так, за штатним розписом, затвердженим у 1842 р., на утримання священно- і церковнослужителів з казни виділялося за штатом 7-го класу 116 рублів в рік, але утримання їх було доволі бідним [9, 140].

Жежелівські священники визнавали своє утримання бідним. З цим важко не погодитися, оскільки, якщо зважити на інші приклади, то виявиться, що деякі священники були насправді заможними поміщиками у матеріальному відношенні. Наприклад, як видно з повідомлення чиновників Київського Головного Суду, деякі православні священники володіли від 1 до 19 кріпаків. Наприклад, священник Боровський в селі Чайках Богуславського повіту Київської губернії був власником 1 кріпака [16, 23], священник Шпаковський в селі Хировці Богуславського повіту Київської губернії – власник 19 кріпаків [16, 31.] та ін. Як свідчать інші факти, священник села Шкарівки Васильківського повіту Київської губернії Стефан Левицький залишив у спадок по смерті чотирикімнатний будинок, 11 коней, 10 волів, 2 корови, 18 овець з ягнятами, 10 свиней, 3 телят, 65 вуликів з бджолами [17, 2].

Скільки б землі не було у церковнослужителів, вони її ніколи не обробляли. Обробляли її, як завжди, селяни. Кріпаки за умовами Положення від 1842 р. змушені були в обов'язковому порядку відпрацьовувати певні види робіт на церковному полі, побудові приміщень для священників і причетників. Примусовість робіт викликала незадоволення кріпаків та вони часом відмовлялися їх виконувати. Так було і у Жежелеві [7, 76зв.].

Духовенство проявляло незадоволення рівнем державного забезпечення і при тому залишалося привілейованим станом, яке не обкладали податками. Податками обкладали селян [15, 27зв.].

Серед населення села вперше зафіксовано штатних службовців – 8, дворян – 7, міщан – 21. Землі поміщик наділив на кожне господарство „в три зміни по 30 десятини”, і на всіх „сінокосу на 15 косарів” [13, 8]. У 1861 р. в селі було 3/4 селянських дворів, в яких господарство вели 239 чоловіків та 253 жінки, тобто селяни складали 74 % населення. В Жежелеві на той час проживали ще представники інших станів. Зокрема, духовенства разом із сім'ями 14 осіб, військових разом із сім'ями 21 особа, однодворців разом із сім'ями 44 особи. Окрім православного населення в селі були представники інших

віросповідань: католиків (84 особи), євреїв (10 осіб) [9, 143зв.].

На демографічні показники великий вплив мали стихійні лиха та епідемії. Зокрема, 1830 – 1831 р. епідемія холери забрала у Київській губернії 7424 життів із 15681 хворих холерою [18, 84зв.]. Наприклад, у Махнівському повіті, до складу якого входив Жужелів, з 27 грудня 1830 р. по 8 вересня 1831 р. із 1308 заражених холерою вмерло 564. Втрати 1831 р. для селянської громади села були величезними, оскільки смертність випередила народжуваність, відповідно 20 осіб померло, а 14 народилося [14, 279].

Реформи 1860-х років призвели до демографічної зміни, яка протягом 1861 – 1917-х років спричинила зростання більше, ніж удвічі. У 1917 р. громада села налічувала 1408 осіб [19, 96]. Православних була більшість населення поселення – 1165 осіб. Зокрема, селян – 1160, духовенства – 5. У селі проживали і представники інших конфесій та національностей. Так, римо-католиків проживало 222 особи, 1 протестант-адвентист, євреїв – 10.

З проханням про побудову нової церкви 13 грудня 1896 р. до Митрополита Київського і Галицького Іоаннікія, Священно-Архімандрита Києво-Печерської Лаври та консисторії звернувся парафіяльний священник Бердичівського повіту с. Жежелева Микита Яворський та уповноважені від прихожан, наголошуючи що в селі Жежелеві Бердичівського повіту церква стара і за кількістю прихожан замала [20, 1].

Протягом 1898 р. зусиллями будівничих та селян новий Миколаївський храм було збудовано, а 9 листопада 1898 р. освячено благочинним 1 округу Бердичівського повіту священником Петром Шостацьким [20, 1].

Зважаючи на те, що у селян не залишилось грошей, то вони 31 жовтня 1899 р. просили у митрополита виділити допомогу з Синодальних коштів на закінчення робіт по благоустрою храму і на новий іконостас [20, 23]. Святійший Синод 15 січня 1903 р. видав указ до Київського митрополита Феогноста, згідно з яким було надано допомогу у розмірі дві тисячі рублів [20, 43].

І ось зусилля жежелівських селян увінчалися повним успіхом. Про це свідчить те, що 12 вересня 1906 р. в.о. Благочинного 2-го округу Бердичівського повіту священник м-ка Білопілля о. Іоанн Яшуржинський оглянув виконані роботи, проведені коштом Синоду, про що і склав акт [20, 51]. Вони могли пишатися собою, своєю працею, згуртованістю, налаштованістю на мету, благочинністю.

Останнім священником у селі Жежелеві напередодні революційних перетворень 1917 р. був А.Р. Кутепов. З 1 лютого 1915 р. Резолюцією Високопреосвященого Митрополита Флавіана призначений священником в село Жежелев. Його помічником був псаломщик М.К. Караванський, який також виконував обов'язки учителя в с. Жежелеві.

Таким чином, селянська верства з великою повагою ставилася до подвижницької праці православного духовництва, яке в більшості випадків виступало на захист кріпаків від свавілля поміщиків. Конфлікти між кріпаками та православним кліром мали місце на переважно матеріальній основі, у випадках коли священнослужителі прагнули домогтися виконання кріпаками передбачених законом робіт на користь священника. В умовах випробувань селяни с. Жежелева проявили у XVIII –

на початку ХХ ст. турботу про храм, школу, православний клір та духовне життя громади.

1. Грицак Я. Нарис історії України: Формування модерної української нації ХІХ – ХХ століття. / Я.Грицак. – Київ: Генеза, 2000.
2. Крижанівський О. Церква у соціально-економічному розвитку України кін. ХVІІІ – пер. пол. ХІХ ст. / О.Крижанівський. – К., 1991.
3. Легітимована правобережна шляхта (кінець ХVІІІ – середина ХІХ ст.). / Уклад.: С. Лисенко, Є. Чернецький. – Біла Церква: Вид. О.Пионківський, 2006. – Т. 2.
4. Перерва В. Православне Наддніпряння у ХІХ столітті. / В.Перерва. – Біла Церква: Видавець Олександр Пионківський, 2004.
5. Ульяновський В. Історія церкви та релігійної думки в Україні: У 3-х кн. – / В.Ульяновський, О.Крижанівський, С.Плохій. – К., 1994. – Т. 2.
6. Шандра В.С. Генерал-губернаторства в Україні: ХІХ – ХХ століття. / В. Шандра. – К.: НАН України. І-т історії України, 2005.
7. Державний архів Житомирської області (далі ДАЖО). – Ф.601. – Оп.1. – Спр. 964.
8. Центральний державний історичний архів в м. Києві (далі ЦДІАК). – Ф.127. – Оп.1012. – Спр. 219.
9. ЦДІАК. – Ф.127. – Оп.1009. – Спр. 725.
10. ЦДІАК. – Ф.127. – Оп.1009. – Спр. 21.
11. ЦДІАК. – Ф.127. – Оп.1009. – Спр. 72.
12. ЦДІАК. – Ф.127. – Оп.1009. – Спр. 38.
13. ЦДІАК. – Ф.127. – Оп.1009. – Спр. 124.
14. ЦДІАК. – Ф.127. – Оп.1012. – Спр. 1663.
15. ДАЖО. – Ф.601. – Оп.1. – Спр. 845.
16. ЦДІАК. – Ф. 484. – Оп. 5. – Спр. 31.
17. ЦДІАК. – Ф. 127. – Оп. 731. – Спр. 52.
18. ЦДІАК. – Ф. 533. – Оп. 2. – Спр. 1208.
19. ЦДІАК. – Ф.127. – Оп.1009. – Спр. 1122.
20. ЦДІАК. – Ф.127. – Оп.867. – Спр. 721.

О.О. Драч

СОЦІАЛЬНИЙ СКЛАД КУРСИСТОК ВИЩОЇ ШКОЛИ В РОСІЙСЬКІЙ ІМПЕРІЇ: ПЕРМАНЕНТНА (Р)ЕВОЛЮЦІЯ ПОЧ. ХХ СТ.

Результатом структурних реформ вищої школи років незалежності України стало створення

розвиненої та розгалуженої системи вищої освіти, яка за кількісними та якісними показниками в основному відповідає рівню розвинених країн і поступово стає конкурентоспроможною в європейському освітянському просторі. З огляду на це актуальності набуває висвітлення всіх аспектів функціонування вищої школи, зокрема й жіночої, що відбувалися на теренах України в минулому.

Зі здобуттям незалежності України у вітчизняній науці значно активізувалося дослідження порушеної тематики. З'явилися ґрунтовні розвідки, присвячені освіті та вихованню жіноцтва, які висвітлюють питання вищої жіночої освіти [1-3]. Значною активністю у вивченні теми вирізняються науковці Харкова, Києва та Одеси – міст, де діяли вищі жіночі навчальні заклади [4-8]. Проте загалом для вітчизняних істориків притаманні регіональний рівень розробки теми і некомплексне її наукове вивчення.

Автор статті ставить за мету з'ясувати соціальний склад слухачок вищих жіночих курсів (далі – ВЖК) у Російській імперії, включаючи Наддніпрянщину, на початку ХХ ст.

У 1889-90 н. р. у Російській імперії відновили роботу Санкт-Петербурзькі ВЖК. Розглянемо, які зміни контингенту відбулися після та впровадження нових правил (суттєво обмежили кількість вільних слухачок та запровадили довідку про „безбідність“). Консерваторам досягти бажаного обмеження контингенту винятково представницями вищих прошарків удалося тільки в перший рік прийому за новими умовами. Так, у 1889-90 н. р. на Санкт-Петербурзьких ВЖК доньки дворян, офіцерів та чиновників становили 77 %, духовенства – 2,7 %, купців і міщан – 16,6%, селян – 1,4% [9, арк. 291]. Протягом подальших років діяльності закладу його „одворянення“ припинилося і репрезентативність дівчат із привілейованих прошарків серед курсисток повернулася на попередній рівень – близько 60%, залишаючись у таких межах до 1905 р. (див. табл. 1). З 1905 р. невпинно зменшувалася питома вага жіночої молоді з дворянських, офіцерських та чиновницьких родин серед слухачок. У 1915-16 н. р. на Санкт-Петербурзьких ВЖК курсистки із цих соціальних груп становили лише чверть контингенту (25,7 %).

Таблиця 1

Соціальне походження слухачок Санкт-Петербурзьких ВЖК (к. ХІХ – поч. ХХ ст.), % [10]

Навчальний рік	Дворяни та вихідці з родин офіцерів, чиновників	Духовенство	Купці, міщани	Почесні громадяни	Особи вільних професій*	Нижчі військові чини	Селяни	Іноземці
1895-96	59,8	5,3	20,4	3,3			2,7	1,3
1896-97	59,6	5,1	18,0	5,5	6,8	0,8	2,5	1,3
1897-98	60,9	5,9	16,7	5,1	5,3	0,5	3,0	2,3
1898-99	60,9	5,8	18,5	5,2	3,3	0,4	3,3	2,4
1899-1900	66,4	5,4	13,5	4,7	3,5	0,9	2,9	2,5
1900-01	60,4	4,6	18,3	4,7	5,8	0,5	2,8	2,7
1902-03	61,8	4,1	16,7	4,9	7,4	0,5	2,3	2,2
1903-04	58,1	4,7	17,9	5,6	8,2	0,7	2,9	1,8
1904-05	59,1	5,7	17,5	5,3	6,9	0,9	2,7	1,8
1905-06	56,6	8,2	18,5	6,2	6,7	0,9	3,7	1,5
1907-08	45,5	6,0	26,6	5,1	8,9	1,2	5,6	0,9
1909-10	39,4	7,3	26,2	5,7	11,2	2,3	6,8	1,0
1910-11	38,1	7,7	26,2	5,7	10,7	2,4	8,1	1,0
1911-12	36,0	8,0	28,3	5,9	8,9	2,3	9,3	1,3
1913-14	37,9	8,9	26,8	5,0	6,0	2,1	12,3	0,9
1914-15	38,3	10,5	25,7	6,7	2,4	1,9	13,9	0,5
1915-16	25,7	10,8	27,3	17,7	2,8	1,9	13,2	0,4

* До цієї категорії входять доньки та дружини присяжних повірених, науковців, студентів, артистів імператорських театрів.